

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО»
КАФЕДРА «МИСТЕЦТВО СПІВУ»

КАТАНОВА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ ДІТЯМ З ВАДАМИ
ЗОРУ

025 Музичне мистецтво

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня
бакалавр

Науковий керівник: Доброштан Олена
Олексіївна

Київ 2021

Реєстрація н 6
(номер)

«20» червня 2021 р.

Бедко Бедко Г.М.
(підпис завідувачого бібліотекою) (прізвище, ініціали)
Зав. кабінетом

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри

[підпис]
(підпис)

Кочера А.П.
(ініціали, прізвище)

Нагорний артез Україна
(науковий ступінь, вчене звання)

«12» травня 2021 р.

Рецензент [підпис]
(підпис)

Пелідова Т.В.
(прізвище, ініціали)

[підпис]

Докторська О.О.
(науковий ступінь, вчене звання)

Виконавець [підпис]
(підпис)

Каташова О.В.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1.....	Т
ЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСТАНОВКИ ДИТЯЧОГО ГОЛОСУ	10
1.1.....	Е
тапи розвитку музичних здібностей дітей та їх голосів	10
1.2.....	О
сновні методи та принципи роботи з дитячими голосами	14
Висновок 1:.....	20
2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЇ ЗОРУ	21
2.1. Вплив відсутності зору на життєдіяльність дитини	21
2.2. Психоемоційний розвиток дітей в умовах порушення зорової функції	24
Висновки 2:	32
3. ПРАКТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС КОМПОНЕНТІВ РОБОТИ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ ДІТЯМ З ВАДАМИ ЗОРУ	33
3.1. Психологічно-педагогічний аспект в роботі з дітьми з порушеннями зорової функції	33
3.2. Шрифт Л. Брайля. Історія створення та його значення для освіти незрячих. Система написання нот шрифтом Л. Брайля	35
3.3. Класифікація методів постановки голосу для дітей з вадами зору.	39
Висновки 3:	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Музичне мистецтво можна назвати найпопулярнішим із всіх видів мистецтва. Причиною тому є доступність музики, особливо у наш час комп'ютерних технологій та інтернету, де за першим запитом є можливість прослухати будь-який музичний твір. При цьому музика може виконувати одночасно багато функцій: вона може бути джерелом натхнення; нести виховну функцію; бути інструментом у психології для корекції різних психологічних та емоційних станів. З метою зняття напруги та для відпочинку також має сенс використання музики, але розглядати музичне мистецтво виключно, як розважальний жанр - буде некоректно, адже його роль у житті людини набагато ширша та вагоміша.

Багаточисленні дослідження доводять, що люди, які займаються музикою, або іншими видами мистецтва, більш чуттєві, добрі у ставленні до навколишнього світу, мають розвинуте почуття емпатії. Цьому сприяє здатність музики змушувати співпереживати музичному образу, як у житті ми співпереживаємо людям.

Виховна функція музики не може бути перебільшена. Емоційна реакція на мистецтво така, що вона стає сильним збудником для подальших дій. Можна сказати, що музика спрямовує людину не вперед, а у глиб самої душі, закликаючи найпрекрасніші якості людської природи, що впливають на майбутнє людини у подальшому житті. Звертаючись до історії, ми знаходимо підтвердження тому, що музика сприяє вихованню духовної, моральної особистості.

Важко уявити собі людство без існуючого в ньому мистецтва, зокрема музики. Відомо, що дитина починає пізнавати світ ще задовго до свого народження. У формуванні особистості дитини значну роль відіграють перші роки життя. У цей період необхідно допомогти дитині створити найбільш цілісне уявлення про оточуючий її світ.

Музика виконує виховну роль, завдяки звукам дитина знайомиться з оточуючим її світом, отримує початкове уявлення про добро і зло. Як засіб збереження музичних традицій, музика вчить дітей із повагою ставитись до культурної спадщини. Заняття музикою стимулюють розумовий розвиток, покращують пам'ять. Завдяки чому дитина отримує можливість для кращого духовного розвитку та самовдосконалення.

Досить часто мистецьку освіту вважають потрібною тільки для здорових обдарованих дітей. Це безумовно хибна думка, адже навчання музиці потрібно розглядати, насамперед, як засіб цілісного дитячого розвитку, незалежно від соціального статусу, природних здібностей та стану здоров'я. Значний вплив музики на дитячий організм дозволяє стверджувати, що музика має бути частиною будь-якого виховання і в цілому для формування особистості людини.

Дитина, як і доросла людина сприймає інформацію за допомогою органів чуттів. Найбільшу кількість інформації (близько 90%) людина одержує за допомогою зору, близько 9% - слух і тільки 1% - інші органи чуття (нюх, дотик, смак). Таким чином, основною аналізаторною системою в організмі людини є зір, який дозволяє людині отримати найбільшу кількість вражень та уявлень про предмети і явища навколишнього світу. Саме зір дає нам інформацію про такі ознаки предметів, як форма, колір, розмір, об'єм, тощо. За орієнтування у просторі, уявлення про себе і світ, також відповідає зір. Для встановлення міжособистісних контактів між людьми важливу роль відіграє візуальне сприйняття, яке працює завдяки функціям зорового аналізатора. При порушенні роботи зорового аналізатора у дитини виникають складнощі у пізнанні себе і світу, встановлені контактів між людьми та у різних видах діяльності.

Нажаль така проблема, як втрата зору, не може бути не помічено. Загальносвітова та Українська статистика по здоров'ю зору невтішна. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у всьому світі що найменш 2.2 мільярди людей страждають порушенням зору.

Маленькі діти із порушеннями зорової функції можуть мати затримку моторного, мовного, емоційного та когнітивного розвитку. Діти шкільного віку можуть мати проблеми із навчанням у наслідок зорової патології [1].

У грудні 2009 року Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Передусім йдеться про статтю 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, в якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового спеціального середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками навчального процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб і можливостей [2]. Цей аспект вказує на те, що держава повинна розробити власну освітню систему що будуть відповідати стандартам європейської освіти.

Для незрячої людини, музика є мовою почуттів. Саме тому, заняття музикою так необхідні людям із особливими потребами, а тим паче дітям що тільки вчаться жити в умовах, які диктуються їх фізичним станом. Діти із вадами зору мають право на отримання музичної освіти на рівні зі здоровими дітьми. Музичні заняття сприяють більш швидкому адаптуванню у соціумі, а також допомагає впоратись із психологічними проблемами, такими як: невпевненість, страх, вагання, а також сприяє розвиненню емоційності. Набуті навички отримані на заняттях з музичного мистецтва, діти можуть використовувати у повсякденному житті (співають у колі друзів, музикують, дискутують про музику та аналізують її).

На жаль, загально прийняті методи навчання музики, що використовуються для здорових дітей, менш ефективні при роботі із дітьми, що мають особливі потреби. Навчання з такими дітьми слід проводити з урахуванням темпів набуття нових навичок. Обов'язковим є індивідуальний підхід до кожної дитини, а також вірне використання спеціальних та загальнодидактичних методів з урахуванням фізичних особливостей учнів.

Більшість дітей, що мають вади зору, мають супутні захворювання. На це також потрібно звертати увагу.

Навчання незрячих дітей за звичайними програмами музичних шкіл не є доцільним, навчальні програми мають бути адаптованими для них, з урахуванням їх можливостей і потреб. Діти із вадами зору, стикаються із рядом проблем при навчанні, а саме:

- вивчення нотного тексту займає багато часу;
- наявність супутніх захворювань і особливих психоемоційних станів;
- специфічні порушення рухів та скутість м'язів.

Необхідно зауважити, що система мистецької освіти потребує підготовки та перепідготовки педагогів мистецької школи для роботи з незрячими учнями, заклади освіти не проводять підготовку таких фахівців. Також відсутні спеціальні курси та окремі навчальні програми з викладання спеціальної (корекційної) педагогіки для вивчення особливостей розвитку дітей з вадами зору. Таким чином випускники мистецької освіти, що отримують кваліфікацію вчителя музики, або викладача музичної школи, мають опрацьовувати методики роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби самостійно.

Мистецька школа у перспективі, за допомогою кваліфікованих спеціалістів (викладачів шкіл), може бути не просто освітнім середовищем, а й виконувати реабілітаційну функцію для дітей з вадами зору за допомогою гри на різних музичних інструментах, співу, казкотерапії, гончарної справи тощо, все це допоможе гармонійному розвитку через самовираження та самопізнання.

Актуальність: враховуючи все вище описане, неможливо перебільшити актуальність і важливість даної роботи. Адже тільки в Україні нараховується близько 300 тисяч дітей із вадами зору, які є потенційними здобувачами освіти. А це свідчить про необхідність впровадження інклюзивної освіти не тільки в загальноосвітні заклади, а й в мистецькі школи. Мистецька школа ж має стати не просто освітнім середовищем, а простором для виховання та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами. Так за допомогою співу, гри на музичних інструментах, казкотерапії тощо, діти із вадами зору будуть мати

унікальну можливість самопізнання та самовираження. Однак відсутність інклюзивних програм для мистецьких шкіл та адаптованого методологічного інструментарію викликає труднощі у роботі викладачів.

Об'єкт дослідження: особливості навчання співу дітей із вадами зору.

Предмет дослідження: методи навчання співу дітей із вадами зору.

Мета роботи: Сформувати спеціальні методи навчання співу дітей з вадами зору враховуючи особливості їх психології та життєдіяльності.

Основні завдання:

- узагальнити основні методи роботи з дитячими голосами, відповідно до їх вікових особливостей;
- вивчити особливості життєдіяльності та психологічного розвитку;
- окреслити необхідність підготовки кваліфікованих спеціалістів-педагогів, які володітимуть інклюзивними методами роботи;
- дослідити способи навчання музиці дітей з вадами зору за допомогою нотного шрифтуБрайля;
- визначити особливості методики постановки голосу дітям із вадами зору;
- узагальнити та класифікувати методи навчання співу у дітей із вадами зору;
- розробити власні методи постановки голосу дітям із вадами зору.

Матеріали дослідження: Айріс Торрес та Енн Л. Корн розробили посібник із порадами для викладачів, в класі яких навчаються діти із порушеннями зору; Бабіна О.С. описала особливості виховання вірної вимови у дітей дошкільного віку з порушеннями зору, Башкірова І.Л., розробила методичний посібник по взаємодії викладача та сім'ї дитини із порушеннями зору; Вавіна Л.С., Ремажевська В.М. у книзі «Розвиваємо у дитини вміння бачити: Від народження до 6 років: Поради батькам» описали як перевірити зір дитині у домашніх умовах та, як допомогти дитині з порушеннями зору. Також для моєї дипломної роботи були використана література з психології (С.Л. Рубенштейн, М.Є.Літвак, В.М. Бехтерев, Л.С. Виготський, М.А.,Б.М.Теплов), література з тифлопедагогіки (В.П. Єрмаков, Г.А.Якунін,

Є.П.Семенова, С.В.Федорейко), та методики А.Г.Менабені, В.А. Багадурова , В.О. Мостицького, які безпосередньо описували методики роботи з дітьми.

Під час написання роботи мною застосовувалися методи: спостереження, аналізу, синтезу, аналогії, класифікації та узагальнення.

Наукова новизна моєї роботи є безперечною, адже вперше була висвітлена проблематика навчання співу дітей із вадами зору, на основі опрацьованої літератури здійснена спроба класифікації методів постановки голосу та запропоновані авторські методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Данна робота може бути корисною як для викладачів вокалу, так і для викладачів музичних дисциплін, що працюють з дітьми з вадами зору.

1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСТАНОВКИ ДИТЯЧОГО ГОЛОСУ

1. 1. Етапи розвитку музичних здібностей дітей та їх голосів

Сукупність музичних здібностей називають «музикальністю», це поняття ввів видатний радянський вчений, професор та педагог Борис Михайлович Теплов. Він казав про те, що основна ознака музикальності - це чуттєвість, емоційна відповідь на музику в цілому. Для такого виду переживання потрібно цілісно сприймати музичну тканину. Б.М. Теплов виділяє дві ознаки музикальності, а саме: емоційну і слухову, вони тісно пов'язані між собою [3;35]. Сама емоційна відповідь на почутий твір без розуміння музики, не є ознакою музикальності, це рівноцінно почутому фальшу без реакції на нього.

Музичні здібності- це індивідуальні психологічні якості людини, які дозволяють сприймати, відтворювати, вивчати музичне мистецтво. У той чи іншій мірі музичні здібності проявляються майже у всіх людей. Яскраво виражені здібності прийнято називати музичною обдарованістю. Музичні здібності по суті є відносно самостійним комплексом індивідуально-психологічних якостей, які мають здатність зберігатися навіть після втрати розумових здібностей у наслідок психологічної хвороби.

Термін «музикальність» іноді описується різними словами, але по суті має одне і те саме значення - індивідуальна психологічна характеристика особистості, яка виражається у глибокому розумінні, емоційному відгуку, розумінні музичного задуму, а також здібність відчувати, відтворювати, самостійно інтерпретувати музичний твір.

В практичних заняттях із учнем нескладно визначити дітей із яскравими музичними здібностями. Здібності переживати музику та виражати себе через

неї тісно пов'язані між собою. Серед характерних ознак музичальності у дітей є: музичний слух, музична активність (бажання слухати, співати, створювати музику), а також природня виразність при виконанні.

Різні дослідники, музиканти-викладачі називали серед музичних здібностей різні особливості слуху та психологічні функції. М.А. Римський-Корсаков відносив до музичних здібностей ритмічний та гармонічний слух, відчуття ладу та строю, почуття темпу та розміру. За Б.М. Тепловим існують три основні види спеціально-музичних здібностей, які створюють структуру музичальності:

1.Ладове відчуття – здатність до розрізнення ладових функцій мелодій, та здібність відчувати емоційну виразність музичного твору. Ладове чуття проявляється у запам'ятовуванні мелодії, а також реакції на інтонації звуку. У дитини цю здібність можна виявити у зацікавленості під час прослуховування мелодій.

2. Слухове уявлення- характеризується можливістю дитини відтворювати мелодію на слух. Ця здібність дозволяє у майбутньому розвивати внутрішній слух та тренувати музичну пам'ять та уяву. Це основна характеристика музичного слуху і разом із ладовим чуттям вона створює основу для розвитку гармонічного слуху.

3.Музично-ритмічне почуття (почуття ритму) - дає можливість відчувати зв'язок часу та музики, а також є основою всіх музичних проявів. Ритмічну структуру музичного твору створює послідовність звуків та пауз. Почуття музичного ритму - це комплексна здібність у склад якої входить сприйняття, розуміння, виконання, створення ритмічної сторони музичних образів. І це тільки окремі приклади відмінностей на погляд музичних здібностей. До того ж в різних мовах існують власні терміни для характеристики музичних здібностей та якостей особистості, які не мають аналогів у різних мовах (наприклад ладове чуття, або *tonal memory*).

Голосовий апарат дитини значно відрізняється від голосового апарату дорослої людини. Це обумовлено як його розмірами, так і формою, що

змінюються під час дорослішання зростання дитячого організму в цілому. Особливо ця відмінність помітна, якщо порівняти голосовий апарат хлопчика та дорослого чоловіка.

Дитячі голоси мають більш дзвінке, головне звучання із переважанням роботи головних резонаторів. Хоча по кількості обертонів вони і менш наповнені, особливо у молодшому шкільному віці, неповторна сріблястість та польотність голосу робить їх унікальними і винятково красивими.

Гортань у дітей розташована високо та має розмір у 2-2,5 рази менший за розмір гортані дорослої людини. Особлива еластичність гортані обумовлена тим, що вона будується з хрящів, які є м'якими і повністю несформованими. М'язи гортані слабо розвинені, а голосові зв'язки тонкі, кроткі і потребують дуже обережного ставлення.

Спів, як відомо, тісно пов'язаний не тільки із слуховими, а й резонаторними, м'язовими та іншими відчуттями. За рахунок відчуттів, співак контролює та регулює процес звукоутворення. Найбільш свідомими є саме слухові відчуття та уявлення, тому слух є головним регулятором контролю звучання голосу у дитини. Менш свідомі, особливо на початковому етапі навчання, резонаторні та м'язові відчуття. Крім того слід враховувати, що в момент співу відчуття дорослої людини та дитини можуть відрізнятись, про це має пам'ятати викладач і бути дуже обережним під час показу та пояснення, аби не нашкодити дитині.

Голосовий апарат дитини в своєму розвитку проходить декілька етапів:

1. Молодший домутаційний (5, 6 - 9, 10 років);
2. Старший домутаційний (9,10 - 12,13 років);
3. Мутаційний (12,13 - 15,16 років);
4. Післямутаційний (16 - 19,20 років).

Молодший домутаційний вік характеризується виключно фальцетним звучанням. Це пов'язано із тим, що голосові зв'язки вібрують лише окремими краями і голос у цей період тендітний і потребує обережного ставлення. Перенавантаження голосових м'язів може привести до постійного сипу, а іноді

втрати голосу. Необхідно пояснювати дитині важливість розумного ставлення до свого голосу. Діапазон голосу від e1-a1, іноді h1, а вже у більш старшому віці дитина може співати c2,d2. Основне завдання викладача у цей період: навчання кантиленному співу, робота над звуковеденням, природністю вокалізації та рівністю голосних у співі, а також вироблення вірної співацької постави та робота над диханням. Робота над інтонацією, вирівнювання звучання голосних на всьому діапазоні є запорукою успішного навчання та досягнення високих результатів під час виступів.

Старший домотаційний період відзначається стрімким зростом всього організму і голосового апарату зокрема. В гортані розвивається, а до 12 років остаточно формується щито-черпалоподібний м'яз, який бере на себе управління всією роботою голосових зв'язок. Зв'язки перестають змикатися тільки краями і починають вібрувати і всією масою. У цей час голос стає більш сильним, м'яким за тембром і компактним у дівчат, та дзвінким і сріблястим у хлопчиків. З'являється характерне темброве забарвлення голосу і у хлопчиків раніше за дівчат чутно альтове звучання. Значно розширюється діапазон голосу, що дозволяє урізноманітнити репертуар юного співака.

Мутаційний період для хлопців та дівчат має різну назву, для хлопців це мутація, для дівчат еволюція. Але для всіх це є період стрімкого зросту та змін, як зовнішніх та і внутрішніх. Цей період потребує окремої уваги викладача та особливого ставлення до учнів. У дитини можуть з'явитися перші ознаки мутації: сипота, поколювання, покашлювання, сильне слиновиділення, втома та почервоніння обличчя під час співу, а також незручності при співі у верхньому регістрі. Ці ознаки можуть бути досить індивідуальні. Голосові зв'язки збільшуються вдвічі, що призводить до больового симптому під час співу. Голос втрачає яскравість тембру та верхні ноти діапазону, з'являється певна проблема із чистотою інтонування. У цей період необхідно дуже обережно займатися співом, або не займатись взагалі. Відвідування лікаря ларинголога, або фоніатра також стане доцільним. У критичні моменти іноді не варто займатись і прослуховуванням вокальної музики, адже голосові зв'язки

працюють таким чином, що м'язові скорочення відтворюють всі почуті музичні звуки. У цей час можна запропонувати дитині приділити більше уваги навчанню та цікавитися музичною теорією. Слід пояснити, що це природній процес що закінчиться і дитина знову зможе співати з задоволенням.

У післямутаційний період починається справжня робота над розвиненням і закріпленням здобутих вокальних навичок. Іноді можуть зберігатися залишкові прояви мутації (неповний діапазон, фальцетне звучання головного регістру у дівчат, недостатньо сформовані крайні звуки діапазону, нерівність звучання). Голоси юних вокалістів ще продовжують формуватися і розвиватися. Також це етап становлення молодого виконавця, пошуку власного образу, характеру виконавства та плідної концертної творчості, робота над власними проектами.

1. 2. Основні методи та принципи роботи з дитячими голосами

Спеціальне вокальне виховання дітей в Україні почалось ще у XVIIст. Також відомі вокальні школи Італії та Франції, де навчали співу дітей з 6-7 років. Але саме в літературі не зберіглися точні, послідовні данні о методах навчання в XVII-XVIIIст., хоча й відомо з більш пізніх літературних джерел, що ці школи давали прекрасні результати.

Над темою розвитку дитячих голосів працювали: А. Менабені, В.А. Багадуров, Л.Б. Дмитрієв, В.О. Мостицький та інші. Всі ці автори єдині у думці, що потрібно займатися вокалом з дитинства. Адже процес постановки голосу у дітей це не тільки сам спів. Під час занять активно розвивається не тільки голосовий апарат, а й виконуються виховні задачі, пов'язані з формуванням і розвитком особистості. Тож перш за все процес навчання співу - це педагогічна задача, успішне вирішення якої вплине на подальше життя дитини та її відношення до оточуючого світу. Рівень загального розвитку дітей впливає перш за все на якість їх музично-слухового сприйняття в процесі аналізу емоційного змісту та виконання вокальних творів з використанням засобів

художньої виразності, а також в умінні порівнювати та знаходити відмінності окремих художньо-технічних елементів вокального виконання [4; 3].

Незважаючи на вік учня, вимоги на початковому рівні для всіх однакові. На перших етапах роботи потрібно скласти індивідуальний план роботи з учнем: окреслити шляхи формування вірних вокально-виконавських навичок; шляхи усунення співацьких недоліків; визначення особистісно-орієнтованого підходу до учня та підбір репертуару.

Перше, над чим потрібно почати працювати - це вірна співацька постава. Дитина не має відчувати дискомфорт під час співу, голова та корпус мають виглядати природньо, не має бути затисків м'язів та корпусу. Потрібно пояснити дитині, що не можна занадто нахилити голову вперед, або ж закидати її назад. Під час роботи голосового апарату важливо дотримуватись вірної співацької позиції, незалежно від того сидить учень чи стоїть. Під час уроку можна систематично нагадувати про це учню-початківцю.

Окрему увагу слід приділити диханню. Розповсюджена помилка у вокалістів початківців, є підняття плечей у момент вдиху, або підняття всієї грудної клітини. Вже з початку слід звернути увагу учня на правильний механізм дихання в співі, а саме: вдих - затримка- видих. Вдих мусить бути спокійним та безшумним, а видих плавним, економним, поступовим без поштовхів, з збереженням стану вдиху. При взятті дихання ребра розширюється в сторони, а потім плавно повертаються на початкову позицію. Вміння володіти вокальним диханням є ознакою сформованих вокальних навичок, розвиток яких досягається шляхом систематичних занять у поєднанні з правильно підібраним репертуаром та вокальними вправами. Високе резонування сприяє розвитку дихальної системи, так саме як і правильне положення корпусу. Поступово дихання стає більш глибоким і з'являється навичка правильно розподіляти повітря.

У співаків-початківців дихання нестійке, нижня щелепа може бути затиснена, губи мляві, шия витягнута, це негативно впливає на якість звуку - спів стає нечистим, має неприємний горловий тембр, з «плоским» звучанням.

Правильне дихання є найважливішим елементом співацького процесу, без якого неможливо художнє виконання твору. Повітряний струмінь підтримує коливання голосових зв'язок, внаслідок чого продовжується звук, який резонуючи підсилюється і набуває тембрового забарвлення. Від дихання залежить сила звуку і всі його якості: висота, сила, гучність, чистота. Співацьке дихання, порівняно зі звичайним, розмовним у 2-2,5 разів більше.

Якщо при звичайному диханні вдих чергується з видихом незалежно від нашої волі, то у співі дихання повинне бути цілком підпорядковане волі виконавця, бо тут воно відіграє дуже важливу роль, як основа формування співочого звука. Для співаків важливіше значення має видих, бо завдяки йому утворюється співочий звук. Над розвитком навичок співацького дихання треба працювати систематично.

Характер вдиху, як перед початком виконання твору, так і в процесі співу залежить від характеру твору. Для творів повільних кантиленних природнім є вдих спокійний, глибокий. У творах швидкого темпу вдих має бути коротким, але також глибоким.

Найбільш зручне та загальноприйняте дихання у співі вважається нижньореберне-діафрагмальне. При такому типі дихання, у дорослих з перших днів занять, з'являються певні м'язові відчуття. Від дітей не потрібно вимагати використання саме цього типу дихання в силу не до кінця сформованої дихальної системи. Часто діти користуються ключичним диханням. І тільки з оволодінням співацькими навичками, дихання поступово стає більш глибоким. Дитячий голос особливо відрізняється легкістю, дзвінкістю, сріблястістю.

Наступне над чим педагог починає працювати - вірна атака звуку. Для дітей, підлітків та дітей післямутаційного періоду, на початковому етапі, атака може бути тільки м'яка. Тверда атака неприпустима для дітей молодшого віку. Для дітей шкільного та старшого віку, тверда атака іноді використовується, але за умови, що учень має певні вокальні навички та ймовірна тільки іноді, як окремий художній прийом. Використання твердої атаки як постійного методу

звукоутворення, порушує рівномірне дихання та негативно впливає на роботу голосових зв'язок. Вірна координація роботи голосових зв'язок та дихання забезпечує вірну атаку звуку, без під'їздів, без придихання, ніби звук береться зверху.

Вміння плавно поєднувати вокальні звуки – наступний етап роботи з учнем. Робота над кантиленою, вміння розподіляти дихання на фрази слід відпрацьовувати на вправах. Співаємо на легато два, три звуки вгору, потім повертаємось вниз. Вправу можна співати на голосний звук, або ж на якийсь склад, додаючи дзвінкий приголосний звук (б, в, г, д, ж, з, л, м, н, р), звертаючи увагу на поєднання звуків, яке має бути плавним, без поштовхів.

Відповідальне ставлення до процесу співу, забезпечує успішне виховання вокаліста. Свідоме ставлення до процесу звукоутворення впливає на якість звучання та формування красивого, унікального тембру. ТанDEM викладача та учня, які працюють над розвитком вокального слуху, розвивають вокальну пам'ять та вокальні відчуття, допоможуть вокалісту вірно оцінювати своє звучання, уважно ставитись до нього та розуміти механізм роботи голосового апарату. Спираючись не тільки на слухові відчуття, вокаліст має змогу аналізувати і розуміти, як працюють м'язи при співі та резонатори. Необхідно вчити учня чути себе, запам'ятовувати вірні еталони вокального звуку, це стане фундаментом правильного виховання вокально-технічних навичок та сприятиме художньо-естетичному вихованню дитини.

Для художнього виконання твору потрібна культура звуку. Вона забезпечується не тільки правильним диханням і дикцією, а й манерою звукоутворення, яка, насамперед, залежить від вміння володіти своїм голосом.

Процес навчання співу будується на таких принципах: не нашкідь;науковий підхід;максимальне збереження природнього, унікального тембру учня;єдність музичного виховання, навчання та розвитку в процесі опанування знаннями;зв'язок музики з життям (встановлення взаємодії з життєвим досвідом та історією музичної культури); захопленість вчителя своїм фахом, вміння зацікавити учня та сформувати у нього вибіркове ставлення до

музичного мистецтва; доступність навчання відповідно до вікових особливостей та музичного розвитку учнів; систематичність та послідовність занять; узгодження навчально-виховного процесу з регламентованою структурою уроку; аналіз складнощів в процесі навчання та шляхи їх подолання; єдність художнього та технічного розвитку учня; індивідуальний підхід до кожного учня.

Як вже вказувалось вище, процес навчання співу- це не тільки спів, це дієвий метод виховання. Під час занять учень отримує знання не тільки про голосоутвореннята удосконалюються вокально-технічні навички, також розвиваються виконавська майстерність, музично-естетичний смак та покращуються розумові здібності: пам'ять, увага, мислення, уява, мова, моральність, воля. Таким чином в процесі вокального виховання відбувається становлення особистості, саме цей принцип і є основним в процесі навчання.

При роботі з дітьми голос викладача має бути максимально наближений до голосу дитини (округлений, високий, близький, рівний, гарний за тембром); голос викладача не повинен мати співацькі недоліки (горловий, носовий призвук, форсування); бути повноцінним за основними якостями академічного звучання.

Методика навчання співу будується на загальнодидактичних та спеціальних методах навчання.

Загальні дидактичні методи: пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; дослідницький; евристичний; творчий.

Спеціальні методи: фонетичний; запам'ятовування звукового еталону; емпіричний; метод внутрішнього інтонування; демонстрація та обговорення аудіо та відео матеріалів; концентричний (метод М.І.Глінки).

Пояснювально-ілюстративний метод під час навчання тісно сплітається із репродуктивним, який полягає у багаторазовому відтворенні та повторі учнем вокального звуку, та включає в себе пояснення способів роботи голосового апарату, відповідно до тлумачень викладача. Таке відтворення та повтор спеціально організовується викладачем та перетворюється у діяльність, що

направлена удосконалення виконання за допомогою учбового матеріалу (вокальні вправи, вокалізи, твори). В результаті учень формує і розвиває вокальні навички. Таким чином використання обох методів є необхідною умовою для формування вокальних навичок та вмінь, а також засвоєння знань про основи співацького голосоутворення.

Евристичний метод вимагає від учня на базі вже здобутих вокальних, художніх навичок, самостійно шукати характер звучання, що буде притаманний якомусь конкретному твору. Викладач має обережно направити, допомогти виявити емоційно-смісловий зміст вокального твору і на основі цього за допомогою наявних у нього знань та навичок, сформулювати потрібне звучання. Цей метод мотивує учня, робить вагомим його внесок у творчий процес.

Дослідницький метод можна назвати і творчим, адже вони мають однакову специфіку, а саме: самостійний аналіз літературного і музичного тексту та подальший пошук засобів вокальної виразності, створення власного образу твору та власної інтерпретації.

Під час навчання вокалу дітей, дієвим вважається фонетичний метод. Він заснований на активній роботі артикуляційних органів, а також частини голосового апарату. Викладачі часто звертають увагу на в'ялість артикуляційних апаратів здорових дітей, а також вказують на дієвість цього методу у боротьбі із недоліком за рахунок налагодження активної роботи артикуляційного апарату, що активізую роботу гортані та дихання.

До спеціальних вокальних методів також відноситься «концентричний» метод, або метод М. І. Глінки. Спираючись на цей метод, слід починати розспівувати учня з середини діапазону голосу, а саме від примарних тонів. Зберігаючи природне звучання голосу, поступово розтягуючи це вільне звучання вгору і вниз, максимально зберігаючи свободу під час співу. Метод М. І. Глінки є дієвим і довів свою ефективність протягом багатьох років використання.

Висновок 1:

Музикальність дійсно має велике значення для досягнення успіху виконавця. Вчасно помічені та реалізовані здібності дитини до музики допоможуть гармонійному процесу виховання дитини. Необов'язково при цьому вимагати від дитини досягнення якихось вершин. Краще пояснити, що заняття музикою може стати шляхом для досягнення багатьох цілей, а саме: самопізнання, самореалізація, розширення світогляду, нові цікаві знайомства та подорожі. Це може допомогти змотивувати дитину до занять та наповнити її світ новими відчуттями та барвами.

Здатність педагога з вокалу вміти формулювати самостійну точку зору, яка буде підкріплюватися власними спостереженнями, обміном досвідом із колегами та знаннями досягнень сучасної науки, допоможе дотримуватись всіх принципів навчання та забезпечити дієвість методів навчання. Наукові статті, сучасні методичні розробки, інформація з майстер-класів та інтернету – все це забезпечить викладачеві здатність володіти повним методичним інструментарієм сучасності.

2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ

ЗОРУ

2.1. Вплив відсутності зору на життєдіяльність дитини

Залежно від часу настання дефекту виділяють дві категорії дітей:

- сліпонароджені – це діти з уродженою тотальною сліпотою або осліпті у віці до трьох років. Вони не мають зорових уявлень, і весь процес психічного розвитку здійснюється в умовах повного випадання зорової системи;
- осліпті – діти, що втратили зір у дошкільному віці та пізніше [5; 92-93].

Причини виникнення зорової патології прийнято поділяти на вроджені та набуті:

- вроджені порушення зорової функції обумовлюються генетичними факторами (наприклад спадковими формами вроджених катаракт) а також – хворобливими впливами на організм у період ембріонального розвитку [6].
- набуті зорові аномалії (наслідок травм, ускладнення після хвороб, тощо) поширені значно менше, ніж вроджені.

Набуті порушення зору не так глибоко відображаються на розвитку особистості. Велике значення має той факт, наскільки у дитини чи дорослого збереглися уявлення про навколишній світ, наскільки є розвиненими навички практичної діяльності.

Найбільш значущим видом обмеження життєдіяльності дітей з інвалідністю даної категорії - обмеження здібності до орієнтації - здібності визначатися в часі і просторі. Діти з подібними дефектами органів чуттів стають нерішучими, боязкими, залежними від близьких. У них нерідко формуються надцінні ідеї ущербності, що поєднуються з такими якостями особистості як принциповість, справедливість, високий рівень моральних вимог до себе й оточуючих [7; 93].

Повна або часткова втрата зору впливає на фізичний розвиток дітей, що ускладнює орієнтацію в просторі і тягне за собою обмеженість свободи руху. Малорухомий спосіб життя у свою чергу викликає м'язову в'ялість, деформацію опорно-рухомого апарату та гіпофункцію внутрішніх органів, порушення постави, проблеми із моторикою. Також з'являються складнощі у соціалізації і як в наслідок різні розлади в поведінці викликані обмеженою мобільністю.

Виховання сліпих та слабозрячих дітей - питання делікатне і потребує особливого відношення викладача до своєї роботи. Знання психології та особливостей життєдіяльності допоможуть вчителю знайти кращий спосіб підходу до дитині із зоровою неповносправністю, що в результаті дасть найкращий результат в навчанні.

Коли в родині народжується дитина із вадою зору, зрозуміло що перше відчуття батьків - це розгубленість, повне нерозуміння, що з цим далі робити. Виникає страх того, що батьки не впораються із такою дитиною, не зможуть дати їй все необхідне для повноцінного життя. Багато родин бачать можливість вирішення проблеми тільки медичним шляхом, багато часу приділяється пошуку медичного закладу, фахівця, грошей для вирішення проблеми, при цьому забуваючи про те, що час який дається на виховання спливає вкрай швидко. Адже організм дитини здатний до швидкого навчання, сприймання та засвоєння інформації і потрібно максимально продуктивно використати цей час для розвинення та збереження тих якостей зорової функції, що є у дитини.

Також необхідно розвивати не тільки слухову функцію, а й тактильні відчуття. Навіть під час читання можна давати дитині торкатися іграшок, фігурок тварин, геометричних фігур та різних предметів, адже дотик для них є головним аналізатором, що компенсує втрачений зір. За допомогою дотику дитина може зрозуміти світ та його складові, а також функції предметів .

Для того, щоб дитина з важкими порушеннями зору змогла успішно розвиватися, стати самостійною, вона повинна бути активною. Стимуляція і підтримка активності дитини із зоровою патологією (особливо сліпої дитини)

вимагає особливого виховання з боку батьків, починаючи з самого раннього віку дитини.

При цьому необхідно вказати наступні важливі положення: сліпа або слабозряча дитина - це, перш за все, дитина, у якої ті ж потреби, що і у зрячих дітей; дитина з важкими порушеннями зору - це особлива дитина і виконання деяких видів діяльності буде даватися їй важче: потребуватиме більше часу, практики, але за допомогою батьків вона навчиться робити те ж саме, що і діти зрячі; найчастіше сліпа дитина може щось бачити - розрізняти світло, рух або окремі предмети. Всі діти індивідуальні і індивідуальні умови, в яких вони можуть використовувати залишковий зір. Важливо допомогти дитині знайти свій спосіб використання залишкового зору при навчанні, та в ході діяльності; важливо стимулювати дитину на використання збережених органів почуттів (дотику, слуху, нюху, смаку) для пізнання навколишнього світу. За допомогою дотику дитина може навчитися розпізнавати предмети домашнього вжитку, за допомогою слуху - дізнаватися людей по голосу, тварин і предмети по видаваним звукам, нюх допомагає розпізнавати їжу і орієнтуватися в просторі, смак - визначати вид і характер їжі; особливо важливо формувати у дітей з важкими порушеннями зору культуру дотику, так як у сліпих воно заміщає відсутнє зорове сприйняття, а у людей з вадами зору дозволяє уточнити, доповнити неповноцінну зорову інформацію.

Поки дитина мала, їй необхідно навчитися розпізнавати різні звуки, запахи, ознаки руху та інше - це забезпечить йому можливість бути самостійною та активною в майбутньому; в ході спілкування з дитиною важливо давати йому конкретні і точні вказівки. Жести і вислови на кшталт «там», «тут» і «подивися краще» не мають для сліпої дитини сенсу і дезорганізують її; необхідно заохочувати дитину до спілкування з дітьми що не мають проблем із зором, це допоможе їй відчувати себе більш впевнено в суспільстві зрячих і більш адекватно усвідомлювати своє становище, можливості і обмеження; не варто балувати і жаліти дитину без особливого приводу - вона набагато більш потребує підтримки і схвалення; необхідно

забезпечити дитині безпеку пересування в будинку та у відкритому просторі - дуже важливо, щоб перший досвід самостійної орієнтації в світі був успішним і безпечним.

2. 2. Психоемоційний розвиток дітей в умовах порушення зорової функції

Патологія зорового сприйняття (зниження гостроти зору, звуження поля зору, порушення сприйняття кольору та світла) негативно впливає на психічний розвиток дітей з вадами зору. Вивченням психології дітей із зоровою неповносправністю займалися такі вчені Єрмаков В.П., Якунін Г.А, Литвак О.Г.,Лоренц фон Штейн, Л. С. Виготський, Є.П. Синьова, Ю.В. Білик, О.М. Василенко. Єрмаков В. П., Якунін Г. А. та Є. П. Синьова написали підручники з тифлопедагогіки, Литвак О. Г. описав психологію сліпих та слабозрячих, Білик Ю. В. та Василенко О. М. описали особливості життєдіяльності дітей з вадами зору, Л. С. Виготський здійснив огляд наукової літератури та теорій про життя сліпих та зробив висновки, що всі теорії які коли небудь існували мають як правильну уяву про сліпих людей так і певні неточності. Наприклад, вчення про вікаріат почуттів (заміщення органів почуттів), яке з'явилося в епоху Просвітлення, стверджувало, що у разі втрати функцій одного органу, його роботу на себе бере інший орган.Л. С. Виготський уточнював, що це можливо тільки тоді, коли навмисно розвивати види чутливості, які є робочими (наприклад слух). Так сліпа людина не може з народження краще чути ніж здорова, це можливо тільки за умови додаткового розвитку слуху.

Останнім часом спостерігається значне збільшення кількості дітей з порушенням зорової функції. Змінюється так само і їх контингент, а саме збільшилась кількість слабозрячих дітей, та дітей із залишковим зором, при цьому зменшилась кількість повністю сліпих дітей. Це явище обумовлено розвитком медицини та технологій.

Людина в процесі розвитку була сформована як оптична істота. Через зір людина отримує 90% від всієї навколишньої інформації. Безумовно зір не є

єдиним засобом пізнання, однак завдяки йому людина отримує більш дійсне, точне уявлення про зовнішній світ. Інформація, отримана за допомогою зорового аналізатора, дозволяє людині орієнтуватися у просторі та соціальних відношеннях, а також допомагає формуванню емоційного світу людини. Особливо важлива роль зору у практичній діяльності: освоєння нових видів діяльності; контролю правильності своїх дій; оцінка результатів.

До основних порушень зорових функцій відносять: зниження гостроти зору; порушення периферійного зору (звуження полю зору); порушення бінокулярного зору; порушення світловідчуття та сприйняття кольору.

Тяжкі порушення зорової функції викликають серйозні відхилення у психічному розвитку. Патологія зору порушує рівновагу організму та особливості розвитку та психіки. Сам дефект психічного розвитку при зоровій патології включає в себе: первинний дефект - порушення зорового аналізатору; другорядний дефект – порушення сприйняття, мислення, мови; третинний дефект – особливості емоційно-вольової сфери особистості, порушення комунікаційної здібності. Таким чином зорова патологія неминуче веде до негативних наслідків у психічному розвитку сліпих та слабозорих. О.Г. Літвак розділяє зміни в психіці сліпих на:

- кількісні зміни (зміни у сфері чуттєвого пізнання, значно зменшуються, або повністю зникають зорові відчуття, а також зменшується кількість уявлень);
- якісні зміни (проявляються в значній мірі у всіх сферах психічної діяльності, змінюється система впливу аналізаторів, з'являються особливості у процесі створення образів, уявлень і понять, порушується співвідношення образного та понятійного мислення).

Це означає, що зорова патологія по різному впливає на різні сторони психіки, а значить дефект впливає на психологічні процеси в першу чергу на відчуття та сприйняття. Пам'ять, мова та мислення залежать від патології посередньо (через порушення відчуття, сприйняття), але можуть впливати на розвиток чуттєвого пізнання. Не дивлячись на те, що порушення зорової функції негативно впливає на формування психіки дитини, його фізичний та

соціальний розвиток, цей вплив можна зменшувати за рахунок корекційної терапії та створенням сприятливих умов розвитку як в родині так і в виховному закладі.

Більш за все при сліпоті та порушенні зорових функцій страждає чуттєве пізнання (відчуття та сприйняття). В цілому і відчуття і сприйняття при дефектах зору розвивається так само як і у здорових дітей, однак існує певна специфіка. Перш за все, у випадку важкого порушення зору, відбувається перебудова взаємовідносин між аналізаторними системами: за відсутності зору інформація про зовнішній світ отримується через слух, дотик та інші збережені чуття, при чому основним видом чутливості у незрячих стає синтез тактильних та кінетичних відчуттів, а у погано зрячих основним залишається зорові відчуття (залишковий зір). В супереч загальноприйнятій думці, у сліпих не виділяється збільшена чуттєвість у порівнянні зі здоровою людиною, однак для сліпих характерні більш виразні вікові коливання абсолютної чуттєвості (вони наявні і у нормально зрячих, але у меншому ступені). Крім того, при сліпоті значно швидше та ефективніше розвивається розрізняльна чуттєвість збережених аналізаторів. Це пояснюється тим, що у своєму житті незрячі частіше та інтенсивніше за зрячих використовують слух, дотик, нюх - це і дає ефект підвищення розрізняльної чуттєвості. Однак слід пам'ятати, як при сліпоті так і при нормальному зорі показники абсолютної та розрізняльної чуттєвості непостійні, вони змінюються з віком в залежності від фізичного стану людини та його відношення до діяльності, умов цієї діяльності.

Важливою особливістю сенсорної організації при тяжких порушеннях зору є певні результати взаємовідношення відчуттів різної модальності. В результаті такої взаємодії під впливом діяльності однієї з аналізаторних систем підвищується чуттєвість іншої системи. Зорова чуттєвість у сліпих та у слабозрячих підвищується під впливом слабких звукових подразників, а м'язово-суглобні відчуття можуть значно підвищити тактильну чуттєвість. Результатом взаємодії відчуттів різних модальностей у сліпих та слабозрячих може стати також синестезія - виникнення відчуттів в одній аналізаторній

системі при подразненні іншої аналізаторної системи. У деяких сліпих при подразненні слухового аналізатору з'являється відчуття кольору, або тактильні відчуття.

Довгий час в корекційній педагогіці та в спеціальній психології використовувався принцип охорони зору, що означало мінімальне зорове навантаження для слабозрячих та частково зрячих. У теперішній час вважається необхідним використовувати і розвивати залишковий зір. Практика використання залишкового зору в процесі навчання та виховання слабозорих та частково зрячих дітей показує не тільки значне покращення всіх параметрів зорового сприйняття, а й покращення пізнавальної діяльності в цілому. Однак при використанні та розвиненні залишкового зору необхідно притримуватись певних умов та чітко виконувати рекомендації лікаря офтальмолога, які є для кожної дитини індивідуальними та створювати сприятливі умови життєдіяльності дитини.

Відсутність або нестача зорових вражень у випадку тяжких порушень зору знижує рівень активності дитини, що призводить до зменшення його інтересу до оточуючого світу. Це проявляється у зниженні орієнтовно-пошукової діяльності, яка лежить в основі мимовільної уваги.

Мимовільна увага виникає і розвивається від свідомості людини під впливом зовнішніх факторів. Якісні особливості уваги при цьому залежать від різних характеристик подразника, серед яких важливе місце займає інтенсивність подразника, його складність, новизна, відповідність інтересам людини. При сліпоті подразники зорової модальності взагалі не стимулюють увагу дитини, а при частковій втраті зору ця стимуляція недостатня для ефективної уваги. Однак при тяжких порушеннях зору кількість інформації про навколишнє середовище отримується від подразників слухової, тактильної, нюхової модальності, тому важливо говорити про важливу роль перш за все слухової та тактильної уваги у сліпих. За умови зацікавленості дитини зовнішнім світом, слухова увага може досягати високого рівня розвитку та допомагати орієнтуватися в просторі, під час спілкування. При цьому слід

пам'ятати, що тривалий вплив слухових збудників швидко втомлює дітей та розсіює увагу.

Недорозвинення мимовільної уваги при тяжких порушеннях зору пов'язане з вузькістю інтересів таких дітей у зв'язку з недостатністю зовнішніх стимуляцій. Але із підвищенням активності при умові направленою формування інтересів у сліпих та слабозорих значно збільшуються показники мимовільної уваги.

Довільна увага має важливе компенсаційне значення при тяжких порушеннях зору. Ускладнення, які відчувають сліпі та слабозорі в процесі пізнавальної та трудової діяльності, потребують від них значно більш уважного відношення до своєї роботи, своїх дій. В результаті у них на рівні підсвідомості формується більш уважне відношення до своїх дій. Якщо здорова людина орієнтується на місцевості автоматично, то сліпі та слабозорі весь час повинні уважно прислуховуватися, сприймати простір на нюх та дотик беручи до уваги зовнішні зміни.

Така увага не формується автоматично, вона потребує активності дитини, вольових якостей та певної мотивації. Все це необхідно спеціально розробляти у дітей із тяжкими порушеннями зору. Цілеспрямована робота поступово у сліпих та слабозорі дітей формує стійкість довільної уваги, яке потім у дорослих і не відрізняється від показників людей із здоровим зором, а іноді є кращою. При цьому найбільшу актуальність для сліпих має слухова та тактильна довільна увага. Так використовуючи довільну слухову увагу, сліпі можуть розрізнити настрій співрозмовника, його відношення до себе, фізичному стані, що дуже важливо для ефективної комунікації. Довільна слухова увага допомагає сліпим орієнтуватися та пересуватися у великому просторі. Довільна тактильна увага забезпечує сліпим ефективність тактильного сприйняття предметів, контроль вірності своїх дій. Можливості тактильної та слухової уваги значно вище у сліпих, а слабозорі в основному спираються на залишковий зір і самостійно не розвивають в себе слухову та тактильну увагу, це має стати завданням педагогів та батьків.

Мислення як пізнавальний процес розвивається на основі чуттєвого пізнання, а значить залежить від якості та кількості чуттєвих даних, що отримуються через відчуття та сприйняття. Але існує і зворотній зв'язок - мислення може надавати коригуючий вплив на процеси чуттєвого пізнання. Цей вплив здійснюється, перш за все, через усвідомлення та узагальнення образів сприйняття. При зоровій патології недостатність образів та уявлень негативно впливає на розвинення мислення, однак не змінює його принципово, оскільки основні фізичні, просторові та часові якості у відношенні до об'єктів оточуючого світу достатньо цілісно відображаються збереженими аналізаторами і мислення має достатню основу для розвинення. В умовах зорового дефекту мислення виконує ті самі функції що і при нормальному зорі, але недостатність сприйняття (особливо у формуванні цілісного образу) змушує мислення виконувати додаткову роботу по виявленню фрагментарності, що виникли при сліпоті або частковій втраті зору.

Мислення може в значній мірі відшкодувати недоліки чуттєвого досвіду, проте це відшкодування може мати фіктивний характер, що проявляється в утворенні хибних понять і в вербалізмі мислення (формальне виділення ознак, які носять випадковий характер і не відображають суттєвих зв'язків). Основою такої фіктивної компенсації є те, що іноді у сліпих дітей за засвоєними словами або поняттями не існує конкретного змісту. Слова і поняття при цьому не спираються на уявлення і чуттєві образи і тому носять формальний характер (крім того, самі уявлення у сліпих можуть бути вже формальними, так як виникають не на основі чуттєвого досвіду, а на основі вербальної інформації). У цих випадках значення слів або зміст поняття надмірно звужуються, або надмірно відволікаються від конкретного змісту. Тільки в тому випадку, коли мислення буде спиратися на наявний у сліпих і слабозорих чуттєвий досвід, воно буде дійсно компенсувати недоліки сприйняття.

Можливості мислення в плані компенсації визначаються його опосередкованим характером. Завдяки цій властивості мислення за допомогою

слів і досвіду дає можливість сліпим пізнати сутність недоступних для сприйняття предметів і явищ. Саме завдяки роботі мислення сліпі і слабозорі діти отримують знання, зокрема, уявлення про світ. Адекватність цих знань забезпечується опорою на чуттєві дані, отримані через збережені аналізатори. Таким чином, саме нерозривний зв'язок чуттєвого і раціонального пізнання визначає можливості компенсаторної ролі мислення при дефектах зору. При цьому розвиток мислення в умовах зорової патології вимагає перш за все активного використання всіх збережених видів чутливості, цілеспрямованого розвитку сприйняття, подолання недоліків сприйняття і накопичення певного запасу уявлень.

Зв'язок мислення з чуттєвим пізнанням чітко проявляється в специфіці розумових операцій при сліпоті та порушеннях зорової функції. У чуттєвому аналізі і синтезі у сліпих і слабозорих дітей часто відсутня планомірність, вони не можуть послідовно розчленовувати об'єкт на складові частини, виділяти в них характерні для даного об'єкту ознаки і послідовно об'єднувати аналізовані елементи в ціле.

Недостатність чуттєвого досвіду при зорової патології сильно впливає на мислення і позначається на формуванні понять і їх використанні. Використовуючи в мові назви кольорів, сліпонароджені формально засвоюють асоціації кольору з певними предметами (зелений - як трава, червоний - як кров), так як у них немає уявлення про сам колір - немає узагальненого знання про нього. Відсутність конкретного, чуттєвого наповнення понять веде не тільки до формалізму мислення, а й може спотворювати зміст понять.

Труднощі формування словесно-логічного мислення при тяжких порушеннях зору пов'язані, з одного боку, з недостатнім рівнем розвитку наочно-дієвого і наочно-образного мислення, а з іншого боку, тенденцією до формалізму мислення, властивій сліпим і зі слабким зором.

Не менш значима для психічного розвитку дітей з важкими порушеннями зору з точки зору компенсаторних можливостей є мова. Слово дозволяє уточнити процеси чуттєвого пізнання, корегує, направляє і сприяє більш

точному і повному відображенню предметного світу, знижує фрагментарність і викривлення сприйняття. Мова сприяє збагаченню чуттєвого досвіду сліпих і слабозорих дітей, збагачуючи його за рахунок досвіду зрячих, сприяє організації та розширенню зв'язків з навколишнім світом і людьми.

Як і у нормально зрячих дітей, мова сліпих і слабозорих розвивається і засвоюється в ході спілкування і практичної діяльності, але має свої особливості формування: змінюється темп розвитку, звужується словниковий запас, з'являється формалізм уявлень.

Фахівці стверджують, що активне мовне спілкування є той обхідний шлях, який дозволяє подолати труднощі формування предметних дій і забезпечує динаміку в психічному розвитку сліпої дитини. Досвід мовного спілкування сліпого дитини з дорослими відкриває йому необхідність використання мови для більш точного відображення предметного світу, що в свою чергу, підвищує ефективність спілкування з дорослими і однолітками в ході спільної діяльності.

У дітей з важкими порушеннями зору відзначаються також особливості розвитку фонематичної сторони мови, яка включає в себе фонематичний слух і механізми звуковимови. І те, і інше відбувається на основі наслідування. Наслідування, що лежить в основі формування фонематичного слуху, здійснюється переважно за рахунок слуху, тому тут немає істотних відмінностей у сліпих, слабозорих та нормально зрячих дітей. Механізми звуковимови вимагають наслідування з опорою не тільки на слух, але і на кінестетическое сприйняття і, що особливо важливо, на зорове сприйняття мовнорухових зразків. Сліпа дитина позбавлена можливості візуально відображати артикуляційні рухи того хто говорить, а значить не може їх адекватно і повноцінно відтворювати в своїй промові - це порушує його звуковимову, робить мову невиразною.

До специфіки розвитку мовлення дітей з важкими порушеннями зору (особливо сліпих дітей) відноситься також особливості засвоєння і використання ними немовних засобів спілкування - міміки, пантоміміки,

інтонації, які є важливим компонентом усного мовлення. Скорочення або відсутність можливості візуально сприймати і безпосередньо наслідувати зовнішні виразні рухи оточуючих негативно позначається на розумінні співрозмовник. З одного боку, сліпа дитина не сприймає всієї маси мимічних рухів і жестів, які надають мові різні смислові відтінки, а з іншого боку, не користуючись у своєму мовленні цими засобами, вона значно збіднює свій лексикон, мова стає маловиразною.

Висновки 2:

Дослідивши психологічні особливості дітей із вадами зору, а також особливості їх життєдіяльності, можу зробити висновок, що для успішного навчання таких дітей кожен викладач, в тому числі і викладач вокалу, перед початком роботи мусить дослідити психологічні аспекти. Це допоможе будувати продуктивний, цікавий для дитини учбовий процес. Дотримуючись рекомендацій щодо виховання дітей з порушеннями функцій зору, загальними зусиллями можна виховати активну, соціалізовану, значиму для суспільства та реалізовану у ньому особистість.

3. ПРАКТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС КОМПОНЕНТІВ

РОБОТИ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ ДІТЬМІ З ВАДАМИ ЗОРУ

3. 1. Психологічно-педагогічний аспект в роботі з порушенням зорової функції

Практикуючі педагоги, що працюють із дітьми з особливими потребами, зазначають, що майже завжди такі діти старанні у навчанні, бо для них це один з небагатьох шляхів реалізації. Викладач повинен дуже обережно ставитись до кожного такого учня, уважно стежити за кожним словом на адресу дитини для стимулювання бажання навчатися і моральної підтримки. Таких дітей в жодному разі не можна жаліти. Почуття жалю на їх адресу може бути сприйняте як образа та приниження. Їх потрібно любити і розуміти. Терпіння, поступовість дій (правильний підхід, використання інклюзивних методик), чітко сформована мета - є основними інструментами в роботі з особливими дітьми. Такий підхід дозволить виховати соціалізовану, духовно та естетично виховану, адаптовану для життя людину.

Заняття вокалом створює умови для розвитку особистості, вихованню моралі та розуміння справжніх духовних цінностей. Розвиток естетичних та етичних якостей допомагає дітям із вадами зору відчувати себе корисними та потрібними світу, а сучасний світ має змогу сприймати їх через пісню, що є найрозповсюдженішою формою вокального мистецтва. В свою чергу пісня - є не тільки формою художнього відображення життя, а також є формою спілкування людей, що поєднує у собі літературний текст і музику.

Заняття співом забезпечує вирішення наступних задач у вихованні дітей із порушенням зорових функцій: розвиток внутрішніх здібностей до діалогу із мистецтвом; розвиток творчих здібностей та можливість виступів на

професійній сцені; виховання почуття дружби та взаєморозуміння; виховання почуття дотику до мистецтва; можливість отримання музичної освіти та професійної підготовки.

Навчання співу є одним із напрямків корекційної роботи з дітьми із вадами та порушеннями зору. Спів допомагає коректувати недоліки розвитку, що спричинені втратою зорових функцій, та вирішує наступні корекційні задачі: розвиток співацької навички; розвиток психічних процесів (сприйняття, пам'ять, увагу); розвиток працюючих аналізаторів (залишковий зір, слух, тактильні відчуття); розвиток дрібної моторики, міміки, дикції; корекція емоційного стану.

Викладач при роботі із такими дітьми має дотримуватись наступних принципів: навчання на основі розуміння психічних процесів та особистісних якостей учнів; дотримання дидактичних принципів: доступність, послідовність, систематичність; дотримання принципів підбору репертуару, з урахуванням бажання учня; розширення соціальних контактів та обмін досвідом із викладачами та закладами освіти, які працюють з дітьми з порушенням зору.

Будь-який контакт між людьми починається зі знайомства. Зазвичай саме перша зустріч визначає подальший характер спілкування та відносин. До першого знайомства із майбутнім потенційним учнем потрібно поставитись дуже відповідально, особливо якщо мова йде про дитину, що позбавлена можливості сприймати світ через зоровий аналізатор.

На початковому етапі при роботі з дітьми що мають види зору, потрібно звернути увагу на стан фізичного та психологічного здоров'я дитини. Для ефективного учбового процесу, викладач повинен знати психологічні особливості дитини, та вміти знайти підхід до учня. Важливо пам'ятати, що не можна жаліти таких дітей, це може їх принижувати. Потрібно ставитись до них як до звичайних учнів, дозволяючи відчутти їм свою важливість та допомогти повірити у власні можливості. Складність при першому знайомстві може викликати відсутність зорового контакту, що зумовлено фізичним станом учня, але може бути більш незручним саме для вчителя, якщо він знаходиться на

початковому етапі своєї педагогічної діяльності і тільки вчиться застосовувати знання отриманні під час навчання.

Викладач під час роботи ізслабозорими дітьми, має бути підготованим до того, що процес навчання може бути більш складним у порівнянні з процесом навчання здорових дітей, та може зайняти більше часу. Основою успішної роботи має стати вірний емоційний настрій під час занять, доброзичлива атмосфера, гармонійне поєднання плідної роботи та творчості. Вміння активізувати дитину, підвищити працездатність та інтерес, все це є нелегким завданням, що лягає на плечі викладача і мусить виконуватися протягом всього уроку.

Таке саме значення мають особистісні якості викладача: любов до дітей, доброта, терплячість, розуміння, вміння знаходити вірні слова підтримки та натхнення. Вміти пояснити процеси співу, природу навичок набутих під час уроків незрячий дитині, вимагає справжньої педагогічної майстерності від наставника.

Система підготовки викладачів вокалу не передбачає вивчення нотного шрифту Брайля, тож ця задача цілком лягає на плечі викладача. Знання системи допоможе викладачеві краще розуміти учня та надати йому допомогу у процесі навчання.

3. 2. Шрифт Л. Брайля. Історія створення та його значення для освіти незрячих. Система написання нот шрифтом Л. Брайля

Створенню шрифту Луї Брайля передувала ціла епоха намагань знайти зручний спосіб письма для сліпих людей. Так у XVII ст. французький письменник та філософ Дені Дідро написав працю «Лист до незрячих для прочитання зрячими», в якому описав історії життя людей, які змогли успішно реалізуватися у житті. Д. Дідро був одним із перших, хто сформулював думку

про те, що сліпота хоч і заважає сприймати оточуючий світ повноцінно, натомість у таких людей більш розвинуті інші органи чуття за рахунок компенсації, тож незряча людина здатна пізнати зовнішній світ. Д. Дідро писав, що незрячий розмірковує про красу за допомогою дотику. Це для нас достатньо зрозуміло. Але не так просто зрозуміти, що в це визначення входить вимова та звук голосу.

Пізніше прихильник Д.Дідро Валентин Гаюї, який займав посаду перекладача при Міністерстві іноземних справ Франції та був експертом у системах письма, допоміг створити школу для незрячих, де була реалізована програма навчання письму за допомогою тактильного прочитання книг рельєфними буквами. Так у 1784 році В. Гаюї була заснована «Майстерня працюючих сліпих», де проходило навчання дітей із вадами зору. В. Гаюї створює об'ємні літери, які стали основою для першого рельєфно-лінійного шрифту, що отримає назву «Унциал». Це був звичайний шрифт де кожна літера мала свій рельєф. Пізніше Гаюї відкрив першу у світі школу для незрячих, на базі якої працювала перша типографія, де друкувалися книги шрифтом Уніціала, згодом за цим методом друкувалися книги по всьому світу.

Послідовники В. Гаюї звертали увагу на один недолік цієї системи—шрифт Л. Брайля було важко читати. Потрібно було довго торкатися об'ємних літер із каліграфічними вензелями, щоб зрозуміти яка саме ця літера. Почали розробляти спрощенні контури літер, а також системи кодувань.

У різні часи над шрифтом для сліпих працювали таки вчені та лікарі: Джейм Галл (у 1831 році започаткував тактильний шрифт), тифлопедагог СамуельГрідліХауї (застосовував спрощений шрифт), Вільям Мун (вдосконалив шрифт та створив тактильний шрифт на основі латинського алфавіту) та всі існуючі системи так само мали значимі загальні недоліки: вартість друку була занадто висока, а читання не стало набагато швидшим.

Долю друку книгдляслабозорих вкрай змінив нещасний випадок, що стався із трирічною дитиною на ім'я ЛуїБрайль. Втративши зір у віці п'яти років, хлопчик не втратив бажання отримати освіту. Ще будучи студентом

Паризького національного університету для незрячих, Л. Брайль замислився над винаходом нової системи запису текстів. Так була знайдена інформація про «нічну абетку», що була винайдена, а також успішно використовувалась артилерійським офіцером Шарлем Барб'є.

Взявши за основу метод Ш. Барб'є, Л. Брайль розробив рельєфно-крапковий шрифт для незрячих людей, пізніше його назвуть «шрифт Брайля». У 1824 була винайдена шести крапкова система, що складалася із двох вертикальних рядків по три крапки, що розташовані у прямокутниках. Наявність, або відсутність крапки формувало 63 різноманітні комбінації. Кожна комбінація відповідала певній літері, цифрі чи знаку. Торкаючись такого осередку, людина може швидко і впевнено розрізнити кожну літеру. Перша книга надрукована шрифтом Л. Брайля була «Історія Франції» 1837р..

Опанування системи Л. Брайля робить незрячу людину освіченою та незалежною. Шрифт Брайля є унікальним і відкриває для незрячої людини величезний світ можливостей і варіантів самореалізації. За іронією долі, Луї Брайль був талановитим музикантом. Тож його винахід дозволяв записувати не тільки літературні тексти, а й нотні знаки, які він використовував у своїй роботі під час викладання музики учням, що також мали вади зору. Завдяки його винаходу, тисячі людей по всьому світу що втратили зір, або народилися із такою проблемою, отримали можливість читати і навіть грати музику по нотах.

Мінусів в системі Л. Брайля не так багато. Серед основних виділяють повільну швидкість читання, а також великий об'єм письмового матеріалу. Плюсів значно більше: простота використання та легкість засвоєння методики; можливість для незрячої людини мати освіту та навчитися читати; можливість підтримувати зв'язок із знайомими та близькими на відстані за допомогою письма; можливість працевлаштування.

Навчитися письму достатньо легко, але іноді складнощі із навчанням виникають у людей що втратили зір вже в дорослому віці. Нова навичка може довго не піддаватися засвоєнню в результаті чого людина може відновитись вивчати систему і буде сприймати інформацію тільки на слух.

На жаль, з 90-х років в Україні не друкувались ноти шрифтом Брайля для людей з важкими порушеннями зору. Вчителі музики, які навчають незрячих дітей, користуються нотними виданнями, що збереглися з 60 - 70-х років. І тільки у 2017 році в приміщенні Музей книги і друкарства України (м. Київ) відбулася презентація особливої книги для нащадків кобзарів. Літературно-художнє видання "Українські менестрелі" надруковане соціальним підприємством "СоцІнтел" з урахуванням універсального дизайну збільшеним звичайним шрифтом та рельєфно-крапковим шрифтом Л. Брайля. Вперше в Україні нотикобзарських пісень в книзі "Українські менестрелі" надруковані за системою Л. Брайля. «Ми сподіваємось, що наша книга стане першою ластівкою і незрячі діти та їх вчителі музики скоро почнуть отримувати нотні видання в доступному для них вигляді»- відзначили автори проекту [8]. Так, на сторінках книги кобзарські оповіді та ноти надрукували збільшеними літерами та рельєфно-крапковим шрифтом Л. Брайля. Технологія дозволяє читати текст людям, що не бачать добре, та повністю незрячим. У виданні проілюстрували народні українські інструменти. Для цього дизайнери розробили тактильне зображення кобзи і бандури. Це дозволить читачам на дотик дізнатися, як виглядають українські етноінструменти [8].

Для незрячої людини, знання нотної системи Л. Брайля є важливим і для розвитку мислення в цілому. Можливість вивчення музичного твору самостійно по нотах, дає можливість виконавцю самостійно оцінити масштаби твору, а також мати змогу оригінально інтерпретувати матеріал, звертаючи увагу на побажання автора, які відмічені у нотному тексті (динаміка, штрихи, агогічні відхилення).

На практиці зазвичай, як учні так і педагоги стикаються із проблемою малої кількості музичної літератури надрукованої шрифтом Брайля. Друкованих екземплярів дуже мало та й не завжди є у наявності твори, які учень бажає виконувати. Індивідуальне замовлення друку дуже дороге і доступне не для всіх, тож найчастіше доводиться вивчати музичний матеріал на

слух, а це, як вже було сказано вище, обмежує можливості самостійно інтерпретувати твір.

Також слід звернути увагу на малу кількість підручників із сольфеджіо та літератури шрифтом Л. Брайля. Якщо вони і є, то зберігаються не у музичних школах, де відбувається навчання з цих предметів, а у спеціальних бібліотеках для сліпих(Додаток 1, Додаток 2).

3. 3. Класифікація методів постановки голосу для слабозорих дітей

Музично-естетичне виховання відіграє важливу роль у формуванні духовної культури дітей, а особливо дітей, що мають вади зору, допомагає зрозуміти цілісну картину світу та тісний зв'язок мистецтва і життя.

Вокальне мистецтво є найдоступнішим шляхом для пізнання музичного мистецтва дітьми з вадами зору, для опанування якого спочатку достатньо використовувати емпіричний метод. Спів є засобом різнобічного виховання та розвитку музичних здібностей для таких дітей, він посилює впевненість у власних силах та дає змогу реалізуватися через мистецтво у житті.

У випадку із слабозорими учнями, позитивним є той момент, що відсутність зору часто компенсується гострим слухом. Тож такі дисципліни як сольфеджіо, гармонія, теорія музики, для успішного засвоєння котрих велике значення має саме наявність музичного слуху, таким дітям даються достатньо просто. Та все ж таки найдоступнішим для них є спів, освоєння якого дається достатньо легко.

Вокальне навчання полягає у вдосконаленні навички співу та у художньому виконанні творів, тому в методиці навчання співом насамперед застосовують загальні дидактичні методи, а саме пояснювально-ілюстративний та репродуктивний. Евристичний та дослідницький застосовуються на більш пізніх етапах навчання, після засвоєння технічних та художніх навичок. Методика навчання співу незрячих дітей в загальному не відрізняється від

навчання співу здорових дітей. На практиці застосовуються ті самі загальні дидактичні та спеціальні методи постановки голосу.

Навчання співу у учня починається із формування уяви про вокальний звук, який він має відтворити. Для цього слід якомога найяскравіше описати якості вокального звуку. Викладач при роботі із дитиною, що має вади зору мусить бути готовим до того, що навчальний процес може викликати певні складнощі через те, що незряча дитина може мати викривлене світосприйняття, звичні для нас поняття можуть бути їй незрозумілі. Тож це потребуватиме певної майстерності та винахідливості, щоб описати специфічні якості правильного вокального звуку. При цьому слід використовувати визначення, які пов'язані не тільки із слуховим, а також з тактильним, резонаторним та навіть смаковим відчуттям (глухий, дзвінкий, яскравий, світлий, темний тембр; м'яке, жорстке, затиснуте, в'яле, близьке, світле, далеке, високе, низьке звучання; смачний, соковитий, той що приносить задоволення звук). Таке запозичення визначень вокального звуку із сфери неслухових відчуттів, має об'єктивну основу, а саме асоціативні зв'язки, які створюються у мозку між центрами різних органів чуття у дітей із вадами зору.

Під час навчання співу дітей, а особливо дітей із вадами зору, особливо обережно потрібно пояснювати резонаторні, м'язові відчуття, більше звертати увагу на створення уявлення про вокальний звук. Простіше за все це дає змогу зробити метод показу, або демонстрація аудіо матеріалів, що дозволить дотриматись одного із найважливіших принципів навчання, а саме – принципу доступності. Показ звучання своїм голосом або ж аудіозапис, дозволяє впливати на голосову функцію в цілому та направити її у потрібний напрямок. В цьому відношенні велике значення має рефлекторний зв'язок між голосом та слухом, адже сприйняття звуку відбувається через голосові органи.

Оскільки показ звуку викладачем безпосередньо впливає на органи чуття (слух, зір) та тісно пов'язаний із здібністю наслідувати, це також може перешкоджати навчанню дітей із вадами зору. Але тут на допомогу приходять

принцип компенсації, коли функцію органу, що не працює, на себе бере інший орган у даному випадку слух. У незрячих дітей він особливо розвинений.

Так, загальні дидактичні методи в процесі постановки голосу дітям із вадами зору повноцінно використовуються. Спеціальні ж методи загалом є дієвими, та іноді потребують корегування для конкретного учня з врахуванням його фізичних особливостей. Викладач має знати які саме проблеми є у дитини, з якого віку вони почались для складання психологічного портрету дитини і розуміння як саме потрібно розробити робочий план. Пропоную таку класифікацію методів постановки голосу незрячим дітям:

Загальні дидактичні	Спеціальні	Для дітей з вадами зору
1. Пояснювально-ілюстративний; 2. Репродуктивний; 3. Дослідницький; 4. Евристичний; 5. Творчий.	1. Фонетичний; 2. Запам'ятовування звукового еталону; 3. Емпіричний; 4. Метод внутрішнього інтонування; 5. Демонстрація та обговорення аудіо та відео матеріалів; 6. Концентричний (метод М.І. Глінки).	1. Тактильний контакту; 2. Тактильне пізнання; 3. Слуховепізнання; 4. Психологічний вплив на уяву та емоції з використанням казкотерапії; 5. Метод слухомоторної координації.

До всього сказаного вище я хочу додати власні методи роботи з дітьми із зоровою неповносправністю, це спеціальні методи постановки голосу дітям із

вадами зору: метод тактильного контакту; метод тактильного пізнання; метод слухового пізнання; метод психологічний вплив на уяву та емоції з використанням казкової терапії; метод слухо-моторної координації.

Метод тактильного контакту безпосередньо передбачає контакт із учнем, можливість дотику до його тіла для пояснення та показу правильної співацької позиції, артикуляції, дихання. Для використання цього методу викладач має налагодити емоційний контакт з дитиною та спитати дозволу у дитини та батьків на використання цього методу.

Для показу співацької постави викладач може власними руками поставити корпус, голову, ноги незрячої дитини в правильне положення і попросити запам'ятати цей стан та свої відчуття в цьому положенні.

Для показу правильної артикуляції можна запропонувати дитині торкнутися обличчя викладача для показу правильного положення рота під час співу голосних.

Для показу дихання дитина також може торкнутися викладача при показі вдиху та видиху для розуміння механізму роботи м'язів.

За допомогою цього методу викладач показує розташування резонаторів та місце на обличчі, куди має бути спрямований вокальний звук.

Метод тактильного пізнання будується на основі використання тактильного дидактичного матеріалу. Під час використання цього методу можна робити вправи на дихання, інтонацію, розвинення почуття ритму та слуху, показ артикуляції. Цей метод включає в себе використання спеціальних вправ (Додаток 3).

В основі використання методу слухового пізнання лежить робота над покращенням слухових відчуттів дитини. Із принципом роботи метода можна ознайомитись в Додатку 4.

Метод психологічного впливу на уяву та емоції з використанням казкової терапії дозволить допомогти дитині утворити зв'язок між літературним текстом пісні та уявою дитини для розуміння ідеї твору.

Загалом казкової терапія використовується психологами для вирішення різних психологічних проблем. Метод дуже популярний та дієвий. Я пропоную його застосування на уроках вокалу.

Цей метод також потребує застосування тактильних відчуттів дитини. Для його використання викладач мусить мати дидактичний інструментарій у вигляді пластикових, або м'яких іграшок. Важливою умовою є обов'язкова схожість іграшкових предметів з реальними прототипами за для уникнення викривленої уяви про вигляд предметів. Метод можна використовувати по різному, головне – це розуміння ідеї, принципу роботи. Під час вивчення пісні, або перед виконанням, дитина тримає в руках іграшку-героя своєї пісні і вивчає її на дотик.

Наводжу приклад використання методу під час роботи над піснею Ігоря Білика «Кицюня». Дитині пропонується взяти в руки іграшку у вигляді киці, та розповісти текст пісні (Додаток 5).

Тактильні відчуття та історія пісні у цей момент утворюють зв'язок між предметом та уявою та допоможе викликати щирі емоції у дитини. Також можна за допомогою тактильних відчуттів показати цілу історію про кицю з використанням додаткових дієвих осіб (наприклад мишки).

Метод слухо-моторної координації передбачає використання рухів під час співу, це допоможе дитині покращити артикуляцію, розвине уяву та швидше засвоїти музичний матеріал. Цей метод поєднує метод тактильного контакту, тактильного пізнання, пізнання на слух із додаванням моторики рухів та координує почуття дитини (Додаток 6, Відеододаток 1, Відеододаток 2).

Використання цих методів в комплексі дозволить викладачеві досягти взаєморозуміння та встановити емоційний зв'язок з учнем. Дозволить зробити навчальний процес плідним та буде сприйматися дитиною із задоволенням.

Висновки 3:

Викладач вокалу слабозорим дітям має бути не просто дипломованим спеціалістом, це має бути людина з великим серцем, що буде любити дітей та

свій фах, а також постійно прагнути до знань та самоосвіти. Так, у випадку з незрячими дітьми за необхідності вивчить нотну систему Л.Брайля і буде допомагати дітям в процесі навчання.

Нотна система Л. Брайля - це справжній прорив в системі мистецької освіти. Її опанування відкриває нові можливості для сліпих музикантів. Тож така необхідність, як ноти друковані шрифтом Л. Брайля, не просто забаганка, а гостра необхідність для людей, що позбавлені можливості бачити.

У разі зацікавленості викладачем своєю роботою, будь-яка складна ситуація, що йому трапиться, буде мати розв'язання. На фундаменті знань та працюючих методик можна розробити дієві методи для полегшення засвоєння інформації дітьми з вадами зору.

ВИСНОВКИ

Спираючись на здобуті знання щодо особливостей психологічного розвитку дітей з порушеннями функцій зору, а також дослідивши особливості навчання співу, вдалось узагальнити та класифікувати існуючі методи навчання, а також розробити спеціальні методи постановки голосу слабозорим дітям. Дослідження показало, що дійсно відсутні спеціальні інклюзивні методи роботи з постановки голосу незрячим дітям. Натомість достатньо літератури з психології, тифлопедагогіки та методики постановки голосу. Отже, я роблю висновок, що відповідальний, талановитий викладач при роботі з дитиною із вадою зору може самостійно дослідити це питання і матиме змогу результативно працювати з таким учнем.

Проведене дослідження дозволило виконати завдання, що були поставлені під час роботи, а саме: вдалось узагальнити та класифікувати методи постановки голосу дітям із вадами зору; вивчити особливості життєдіяльності та психологічного розвитку; були окреслені особистісні якості якими має володіти викладач що працює з дітьми із вадами зору; досліджена історія винаходу шрифту Л. Брайля та його значення у житті сліпих людей.

В ході дослідження виявилось, що під час навчання співу дітей із вадами зору можна використовувати ті ж самі методи, що і при роботі зі здоровими дітьми. Дотримуючись принципу індивідуального підходу, викладач мусить адаптувати існуючі методи під конкретну дитину враховуючи особливості фізичного та психологічного розвитку. Узагальнивши загальнодидактичні та спеціальні методи вдалось розробити методи постановки голосу незрячим дітям, використання яких спираються на задіяння збережених органів чуття дитини (слух, дотик), а також вплив на психоемоційний стан. Методи постановки голосу були класифіковані та поділені на три групи: загальні дидактичні, спеціальні методи постановки голосу та методи постановки голосу для незрячих дітей. Також вдалось розробити комплекс вправ для розвинення

дихання, інтонації, артикуляції, розвинення почуття ритму, що в комплексі допоможуть дитині краще засвоювати музичний матеріал та розвивати вокальні та музичні здібності зокрема. Крім того під час роботи був розроблений інклюзивний дидактичний матеріал, що має урізноманітнити процес навчання.

Здавна на території України були відомі сліпі співаки. Це були Кобзарі, представники епічного жанру, які акомпанували собі на бандурі, кобзі, або колісній лірі. Ще у часи Запорізької Січі, серед кобзарів було багато незрячих, які втратили зір на полі бою. Відомо, що навчання співу починалось із вивчення псалмів, виконавці співали їх просячи милостиню при вході в церкву.

В репертуарі кобзарів були релігійні псалми і канти, високоморальні пісні, епічні балади, або думи, гумористичні, а також побутові пісні. Виступали кобзарі на вулицях або у житлових будинках. Приходячи у дім, кобзар перш за все спілкувався із дітьми, розповідав їм казки, виконував дитячі пісні, а потім спілкувався із парубками та дівчатами, для яких співав наставницькі пісні. І тільки наприкінці виступу, починав спілкуватися із старшим поколінням родини, розповідав у піснях про давні часи, виконував стародавні псалми, канти та різні пісні. Часто кобзарів запрошували співати на весіллях, де поява кобзаря вважалася добрим знаком для молодих.

Перш за все, кобзарі були моральними авторитетами в народі. Образити кобзаря означало накликаєти на себе біду, тому навіть найбільшій селянин тримав у себе на полі ділянку землі, де вирощував їжу для подаяння кобзареві.

Вже більш сучасний виконавець, який так само має порок у вигляді сліпоти, що не завадив йому реалізуватися, як всесвітньо відомому співаку, є Стіві Уандер. Народжений у 1950 році, хлопчик втратив зір одразу після народження внаслідок помилки лікарів. Незважаючи на ваду зору, Стіві виявився талановитим музикантом мульті інструменталістом, а також вокалістом, музикальним продюсером та громадським діячем. В 11 років підписав свій перший контракт із звукозаписною компанією Motown Records, з якою співпрацює по сьогоднішній день. Його талант вокаліста є справді вражаючим, діапазон голосу сягає чотирьох октав, а тембр є дійсно унікальним.

Пісні Уандера відрізняються тим, що викликають багато складнощів під час виконання. Завдяки феноменально розвиненому почуттю гармонії, співак часто використовує у своїх композиціях велику кількість складних акордів, часто із неакордовими звуками, септакорди, нонакорди та інші джазові акорди. Складна мелізMATика, використання у піснях незвичних тональностей, використання модуляцій у тональності дальнього ступеню спорідненості, все це робить його музику оригінальною та цінною для історії музичного мистецтва. Стіві Уандер будучи повністю сліпим, домогся справді видатних успіхів у світі музики. Він є одним із найпопулярніших сліпих співаків у світі.

Ще один всесвітньо відомий сліпий співак, що визнаний одним із найкращих тенорів сучасності є Андреа Бочеллі. Співак, композитор та популяризатор сучасної класичної музики був народжений в італійському містечку Лайотико в 1958 році. З дитинства у нього були проблеми із зором, хлопчик страждав від глаукоми. Батьки робили все щоб зберегти сину зір, але трагічний випадок змінив його долю назавжди. У дванадцять років він отримав травму голови від попадання футбольного м'яча і втратив зір назавжди.

З дитинства А. Бочеллі мав хист до музики. Вже у шість років він вмів грати на фортепіано, а пізніше опанував саксофон та флейту. Музичне мистецтво цілком оволоділо Андреа, особливий вплив на нього мала опера. Як з'ясувалось пізніше, хлопчик мав красивий голос, який із роками приніс йому всесвітню славу.

Успіх прийшов до нього не одразу, тільки у 34 роки він нарешті отримав світову славу. Андреа Бочеллі виступав із багатьма світовими зірками: Лучіано Поваротті, Сара Брайтман, Селін Діон та іншими. Він зміг прищепити людям любов до класичного оперного виконання. Про це свідчить велика кількість проданих альбомів та кількість виступів по всьому світу.

Можливо певну роль в його історії успіху зіграла сліпота співака. Наявність невиліковного недуга могла викликати співчуття слухачів, і люди просто намагалися йому допомогти. Але цього було б мало для отримання визнання у мільйонів людей. Незрівнянний талант співака у поєднанні з даром

композитора, створили феномен особистості, що всупереч життєвим обставинам досягнув приголомшливого успіху.

Беручи до уваги досвід цих видатних музикантів та історії їх успіху, я з впевненістю можу стверджувати про необхідність музичної освіти для сліпих дітей. Адже незалежно від ступеню ураження функцій зору, компенсаційний фактор є достатньо дієвим механізмом, що підсилює здібності дітей до музики. І як ми бачимо на прикладі відомих співаків, внаслідок втрати зору музичний талант був підсилений. Тобто сталася компенсація внаслідок неспроможності однієї функції, її роботу взяв на себе інший орган, зокрема підсилювався музичний слух. Оволодіння музичними інструментами також вплинуло на розвиток тактильних відчуттів, що позитивно вплинуло на світосприйняття цих людей.

Незрячі діти не потребують почуття жалю та поблажливого ставлення до себе. Сприйняття, допомога та розуміння головні інструменти у спілкуванні із ними. Вони у свою чергу можуть нас не бачити, але відчувати за допомогою інших більш розвинених у них органів чуття.

Музика у свою чергу є не тільки видом мистецтва, а засобом реабілітації та соціалізації дітей із вадами зору. Музична школа, як ланка початкової музичної освіти, може стати добрим стартом для майбутніх талановитих музикантів, адже саме тут відбувається перше знайомство із музикою. Однак не кожна музична школа має змогу прийняти на навчання таких дітей. Слід враховувати, що до них потрібно знайти особливий підхід, у таких дітей свій темп засвоєння матеріалу, а це вимагає адаптації загальних та спеціальних методів навчання під кожного учня окремо.

Цікавим є приклад спеціалізованої музичної школи для незрячих дітей у Армавірі (Росія). Школа була відкрита в 1989 році за ініціативою незрячого педагога баяніста Олексія Сухорукова на базі інтернату для сліпих дітей. Дітей тут навчають грі на різних музичних інструментах, а також співу в хорі. Методику роботи з незрячими дітьми викладачі розробляли майже з нуля. Були введені спеціальні предмети, що дозволяли учням вивчити нотну систему

Брайля та вільно нею володіти. Оскільки підручники були відсутні, викладачам доводилося самостійно вивчати шрифт Браїля та писати посібники.

На початку 1990-х, було прийняте рішення зараховувати на навчання в спеціалізовану музичну школу дітей, що не мали інвалідності по зору, так була створена так звана зворотна інклюзія. Так незрячі діти почали співпрацювати із зрячими дітьми та грати разом в ансамблях. Всі заняття проходять в інклюзивних групах, окрім сольфеджіо на вивчення якого у дітей із вадами зору потрібно більше часу. Однак, якщо вчитель бачить, що дитина встигає засвоювати матеріал, її можуть перевести у групу для зрячих дітей. Для найобдарованіших дітей викладачі розробляють індивідуальні навчальні програми. За три десятиліття існування школи, колективу викладачів вдалося виховати значну кількість талановитих музикантів.

В 2017 році в одній з музичних шкіл Києва почали професійно вчити сліпих дітей. Раніше сліпі учні сприймали матеріал виключно на слух, а вивчати теорію музики взагалі не могли. Для навчання їм потрібні ноти шрифтом Браїля, яких в Україні не друкують [9]. Директор музичної школи опанував нотну систему Браїля і тепер створює нотні тексти для сліпих учнів самостійно.

В Україні існують спеціальні заклади для навчання слабозорих дітей, але здебільшого вони існують у вигляді інтернатів. Система інклюзивного навчання тільки впроваджується у загальноосвітні середовища, а випадки впровадження у музичні школи є досить поодинокими. Причиною тому може бути як відсутність викладачів музикантів, що спеціалізуються на роботі із такими дітьми, так і недосконалість освітньої системи, яка ще знаходиться в процесі переходу від радянської системи до сучасної системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сліпота та порушення зору [Електронний ресурс] // WorldHealthOrganization. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>
2. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс] // Міністерство освіти та науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
3. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – Москва Ленинград: Академия педагогических наук РСФСР, 1947. – 335 с.
4. Стулова Г. П. Развитие детского голоса в процес се обучения пению / Г. П. Стулова. – Москва: Прометей, 1992. – 270 с.
5. Бочелюк В.Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: Навч. посіб. / В.Й.Бочелюк, А.В.Турубарова. – К.: «Центр учбової літератури», 2011. – 264 с.
6. Специальная психология: учебное пособие для студентов высшпх учебных заведений / под ред. В. И.Лубовского. – М.: Академия, 2006. - 464 с.
7. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс] // Міністерство освіти та науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
8. BOOKMUSEUM_UA. Презентація видання "Українські менестрелі" шрифтом Брайля [Електронний ресурс] / BOOKMUSEUM_UA // BOOKMUSEUM_UA. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://bookmuseum-ua.livejournal.com/106199.html>.
9. Фруктова Т. У Києві почали професійно вчити сліпих дітей музиці [Електронний ресурс] / Тетяна Фруктова // ТСН. – 2017. – Режим доступу

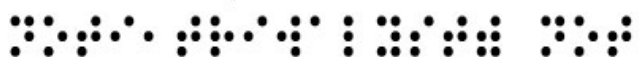
- до ресурсу: <https://kyiv.tsn.ua/u-kiyevi-pochali-profesiyno-vchiti-slipih-ditey-muzici-1072970.htm>.
10. Рубенштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубенштейн. – Питер: Питер, 2002. – 702 с. – (2).
 11. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих: учеб. пособие / А.Г. Литвак ; Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. - СПб. : Изд-во РГПУ, 1998. - 271 с.
 12. Бехтерев В. М. Психология и педагогика. Избранные труды. / В. М. Бехтерев. – Москва: Юрайт, 2019. – 286 с.
 13. Дидро Д. Письмо о слепых, предназначенное зрячим // Д. Дидро. Соч. в 2х тт. Т. 1./ Пер. П. С. Попова. - М., 1986
 14. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Основы тифлопедагогтики: Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 240 с.
 15. Рельєфно-крапкове письмо сліпих. Шрифт Л. Брайля [Текст] : навч. посіб. для спец. «Дефектологія» / Є. П. Синьова ; Нац. пед ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 112 с.
 16. Айрис Торрес. Если У Вас в Классе Слабовидящий Ребенок: Советы для Преподавателей / Айрис Торрес, Энн Л. Корн. – Нью - Йорк: Американский Фонд Слепых, Нью-Йорк. – 37 с. – (2).
 17. Лубовський В. І. Спеціальна психологія / в. І. Лубовський. – Москва: АСАДЕМА, 2003. – 255 с.
 18. Башкирова И.Л. Взаимодействие педагога и семи ребенка с нарушениями зрения: учеб.-метод. пособие / И.Л. Башкирова. - Минск: БГПУ, 2009. - 76 с.
 19. Вавіна Л. С., Ремажевська В. М. Розвиваємо у дитини вміння бачити: Від народження до 6 років: Поради батькам. — К.: Літера ЛТД, 2008. — 128 с., іл.

20. Багадуров В. А. Музыкальная акустика / В. А. Багадуров, Н. А. Гарбузов, С. Г. Корсунский. – Москва: Государственное музыкальное издание, 1954. – 237 с. – (2).
21. Мостицкий В. А. Особенности вокального воспитания в детском и подростковом возрасте / В. А. Мостицкий. – Ростов-на-Дону: Государственное бюджетное учреждение Ростовской области «Областной учебно-методический центр по образовательным учреждениям культуры и искусства», 2015. – 69 с.
22. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению / А. Г. Менабени. – Москва: Просвещение, 1987. – 95 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Ноти, тривалість нот

Восьмі

Чверті

Половини

Цілі

До

Ре

Ми

Фа

Соль

Ля

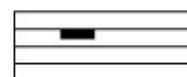

Си

Паузи

ціла

половинна

четвертна

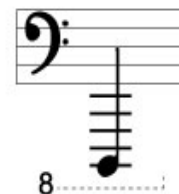

восьма

Додаток 2.

Октавні знаки

контр-
октава

субконтр-
октава

велика
октава

мала
октава

перша
октава

друга
октава

третя
октава

четверта
октава

п'ята
октава

Додаток 3.

Вправи для розвинення вокального дихання:

1. «Кулька»

Для виконання вправи знадобиться повітряна кулька. Дитина починає надувати кульку та тримає її двома руками з боків відчуваючи при цьому як кулька рівномірно розширюється в різні боки. Викладач у цей час спостерігає за тим, щоб дитина видувала повітря рівномірно без поштовхів. Слід звернути увагу дитини на те, що за таким самим принципом набирається повітря в легені перед співом та пояснити, що так саме працює грудна клітина при використанні діафрагмального дихання. Дотик до кульки допоможе дитині на рівні тактильних відчуттів сформувати уявлення про правильний вокальний вдих.

2. «Співочі бульбашки»

Для виконання вправи буде необхідне використання стакану з водою та трубочки для напоїв. Дитина має занурити трубочку у склянку з водою та після плавного вдиху почати дуту у трубочку слідкуючи за тим, щоб повітря виходило рівномірно. Якщо дитина все робить правильно то звук бульбашок є постійним з однаковою гучністю. Так за допомогою підключення слуху дитина матиме змогу контролювати плавність видиху.

Вправи на інтонацію:

Досить складно пояснити дитині, що є від народження сліпою, що таке «співай високо», або «співай внизу», трішки простіше ця проблема може вирішитися, якщо дитина має залишковий зір, або збережені уявлення про ці поняття. Тож коли під час співу викладач чує інтонаційні недоліки, недостатньо буде лише коментаря «співай вище», або «співай нижче», ще складніше дитині буде зрозуміти показ жестів, що у випадку із сліпою дитиною буде зовсім недоречно. Тож я пропоную використовувати конструктор Lego для тактильного показу понять «високо» та «низько».

Наприклад: беремо цеглинки конструктору Legota будуємо сходи, потім даємо дитині вироблену конструкцію та пропонуємо на дотик вивчити будову фігурки та пояснити їй, де знаходиться низька сходинка, а де висока. Викладач власним голосом показує низький звук - дитина в цей час торкається низької сходинки, потім співає високу ноту - дитина торкається високої сходинки. Далі викладач пропонує дитині на слух визначити та показати на конструкції з Lego який звук вона чує.

За таким самим принципом можна познайомити дитину із звукорядом, та навіть показати будову тризвуків та акордів.

Тактильно музично-ритмічна вправа :

Вправа застосовуються для розвинення почуття ритму та пам'яті. Також їх можна використовувати на уроках сольфеджіо для ознайомлення з різними ритмічними малюнками. Вправи виконується на основі тактильних відчуттів дитини.

«Почуй на дотик»

Перед учнем на столі викладаються предмети та проговорюється призначення кожного предмета (це можуть бути різні предмети, дидактичний чи підручний матеріал). Наприклад: яблука та цукерки. Викладач проговорює призначення предметів: яблуко – четвертна нота і рахується на «раз і» (тобто дві восьмі), а цукерка – одна восьма нота, рахунок «раз», або «і». Потім ці предмети викладаються у різній послідовності, учень за дотиком вивчає їх, а потім по пам'яті відтворює ритмічний малюнок.

Вправа на розвинення артикуляції

Дитина, що сліпа від народження, не може побачити як потрібно відкривати рот під час співу. Такі специфічні терміни як «округлий ротик», «близький звук» та ін. для неї незрозумілі. Для полегшення пояснення цих моментів, я пропоную застосування дидактичного матеріалу (малюнок нижче). Викладач може виготовити цей матеріал самостійно, для цього знадобиться картон, ножиці, клей. Потрібно зробити об'ємні «смайлики», які незряча дитина зможе помацати та визначити як потрібно відкривати рота на певний голосний звук (а, о, у, и, і, е, є). Також вправа буде корисною, коли метод тактильного контакту ще не можливо застосувати, або з певних психологічних причин дитина не дозволяє це зробити.

«Смайлики»

Під час розспівки дитині пропонується смайл з певним голосним звуком, дитина на дотик визначає що це за звук, вивчає яким має бути рот під час співу саме цієї голосної та співає на цей звук вправу.

Додаток 4.

1. «Барабанщик»

Вправа на відтворення почутого ритму, її можна використовувати не тільки під час уроку вокалу, а для будь яких музичних занять. Буде корисною як для дітей із зоровою неповносправністю так і для здорових дітей (зряча дитина під час вправи заплющує очі). Для виконання вправи знадобляться дві палички, або ручка та олівець. Викладач вистукує будь-який ритмічний малюнок, або ритмічний малюнок пісні, яку вивчає дитина. Дитина має точно відтворити почутий ритм.

Вправарозвиває слух та ритмічне почуття.Обов'язковостане корисною, як для творчості так і для повсякденного життя. Розвинений слух у свою чергу допоможе краще орієнтуватися дитині у навколишньому середовищі.

2. Музична вікторина «Вгадай хто співає»

Це музична вправа-гра, яка вимагає від учня за допомогою тільки слухових відчуттів визначати тип голосу співака. Викладач демонструє учню аудіозаписи з різними голосами, учень має визначити, кого саме він чує (дитину, жінку,

чоловіка), а також тип голосу виконавця (сопрано, мецо-сопрано, контральто, тенор, баритон, бас). Вправа розвиває світогляд дитини, дозволяє вивчити типи голосів людей, покращить теоретичну підготовку майбутнього співака та розвине аналізаторські можливості.

Додаток 5.

Кяця-Кицюня

сл. та муз І.Білик

У маленькій, у хатині
 На тепленькій кожушині
 Хтось дрімає, хтось муркоче,
 Спозранку спатки хоче.
 Увесь вечір, цілу нічку
 Не зімкнула вона вічки,
 Все шукала хитру мишку,
 Натрудилась вона трішки.

Приспів:

Киць-киць-киць-киця, кяця-кицюня,
 Мур-мур-мур-мурка, мурка-манюня,
 Киць-киць-киць-киця, кяця-кицюня,
 Мур-мур-мур-мурка, мурка-манюня.

Додаток 6.

Використання методу на прикладі вправ «Звуки музики» та «Малюємо мелодію». Спочатку вчитель за допомогою своїх рук навчає дитину рухам вправ, а вже згодом учень виконує вправи самостійно.

1. «Звуки музики»

До – іде дощик.

Ре – реп'яшок.

Мі – мій мізинчик.

Фа – то фазан.

Соль – соловейко.

Ля-ля-ля лялька.

До – іде дощ!

Дитина співає розспівку «Звуки музики» та робить рухи руками: «до» - дитина ніби ловить руками краплі дощу; «ре» – обіймає себе двома руками та злегка пощипує пальчиками свої руки, імітуючи колючий реп'яшок; «мі» – торкається мізинцем свого мізинця; «фа» – робить силует птаха фазана із своїх рук, переплітаючи великі пальці між собою, решта пальців імітують красивий хвіст птаха; «соль» – дитина двома руками показує дзьобик птаха солов'я; «сі» – дитина показує сім пальчиків, як сім ноток; при співі верхнього «до» дитина повторює рухи для нижнього «до». З прикладом виконання вправи можна ознайомитись у Відеододатку 1.

2.«Малюємо мелодію»

Викладач у свою руку бере руку дитини та під час співу веде рукою у напрямку руху мелодії. Якщо мелодіє їде вгору – рука їде у тому ж напрямку, при русі мелодії вниз – рука їде вниз, якщо мелодія стоїть на одному місці – рука плавно рухається з ліва на право. Приклад виконання вправи див. у Відеододатку 2.

